

مدیریت در اسلام

(مبانی - اصول)

تألیف: دکتر مصطفی عسکریان
استاد دانشگاه

انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم

تهران: خیابان شهید دکتر مفتاح، شماره ۴۹، دانشگاه تربیت معلم، جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم

تلفن: ۸۳۰۹۲۹۲ دورنگار: ۸۳۰۲۵۲۴ صندوق پستی: ۱۸۶-۱۵۶۱۵ پخش ۷۵۰۳۸۲۴

مدیریت در اسلام

تألیف:

● دکتر مصطفی عسکریان

● شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

● چاپ اول: پاییز ۸۳

● ویراستار علمی و ادبی: فریبرز فریبرز

● قیمت: ۸۵۰۰ ریال

● لیتوگرافی و چاپ: سازمان چاپ ۱۲۸

ISBN : 964-6653-29-4

شابک : ۹۶۴-۶۶۵۳-۲۹-۴

عسکریان، مصطفی، ۱۳۱۸ -

مدیریت در اسلام / تألیف مصطفی عسکریان .-

تهران: جهاد دانشگاهی، واحد تربیت معلم، ۱۳۸۳ .

۱۰۶ ص . : جدول.

ISBN: 964 - 6653 - 29 - 4 ریال ۸۵۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا .

Mostafa Askarian.
Management in Islam.

ص . ع . به انگلیسی :

کتابنامه : ص . ۱۰۶ .

۱ . مدیریت (اسلام) . الف . جهاد دانشگاهی . واحد

تربیت معلم . ب . عنوان .

۲۹۷ / ۶۵۸

۴۳ م ۵ ع / ۶۷ / BP۲۳۲

۸۳ - ۲۵۵۶۱ م

کتابخانه ملی ایران

فهرست

عنوان

صفحه

پیشگفتار	۷
مقدمه	۱۰
بحث اول	۱۲
انسان از دیدگاه قرآن	
۱- مفهوم انسان قرآنی	۱۴
۲- تکمیل بحث اول	۲۰
- تحقیقی در آیات مربوط به انسان در قرآن	۲۱
بحث دوم	۳۰
سازمان از دیدگاه اسلام	
۱- مفهوم سازمان	۳۲
۲- مفهوم اسلامی سازمان	۳۹
بحث سوم	۴۰
مدیریت از دیدگاه اسلام	
۱- مفهوم مدیریت	۴۲
۲- نظرات مختلف درباره مدیریت	۴۴
۳- مفهوم مدیریت در اسلام	۴۵
۴- اصول مدیریت در اسلام	۴۹
۵- مشخصات مدیر اسلامی	۵۴
بحث چهارم	۶۳
مدیریت در فرمان علی (ع) به مالک اشتر	
۱- مقدمه	۶۵

۶۶	۲- منبع مورد استفاده و علت انتخاب آن
۶۸	۳- اندریافت مدیریت در فرمان: غایت فرمان، هدف، سازمان،
	برنامه، نیروی انسانی، سبک مدیریت، روش تصمیم‌گیری،
	سازماندهی، تفویض اختیار، ارزشیابی، کنترل و نظارت، قضاوت،
	دبیرخانه، تأمین اجتماعی، بازنشستگی، باارعام
۸۹	بحث پنجم.
	روابط انسانی در مدیریت در اسلام
۹۱	۱- مفهوم روابط انسانی در مدیریت
۹۴	۲- مفهوم اسلامی روابط انسانی در مدیریت
۹۸	نتیجه‌گیری و پیشنهاد
۱۰۶	منابع و مأخذ

پیشگفتار

سخن از مدیریت در دین مبین اسلام است؛ مدیریتی که در طول تاریخ از آن سخنی بسزا نرفته است.

جامعه‌ای که نام «اسلامی» دارد، نمی‌تواند در وادی مدیریت اسلامی قدم نگذارد و از چشمه فیاض آن سیراب نشود؛ هرچند بعضی را نظر بر این است که امروزه دستاوردهای علوم که در خدمت مدیریت قرار دارند، نیازمندی به الهام از رهنمودهای نظری را کم کرده‌اند، ولی تدقیق در مفاهیم آیات و اخبار و احادیث که مدیران را به استفاده از دستاوردها سوق می‌دهد، راه را برای موفقیت سازمانها هموار می‌کند و نظری تلقی کردن رهنمودهای قرآن را کاهش می‌دهد، به طوری که قرآن مجید دائماً اهمیت تدبیر را برای انسان یادآور می‌شود تا اینکه او بتواند در انجام هر کار و حل هر مشکلی موفقیت حاصل کند.

تدبیر در امور اجتماعی که شئون زندگی انسانها را در برمی‌گیرد، از اهمیت خاصی برخوردار است. روی این نظر، در کتاب انسان‌ساز قرآن، خداوند به تدبیرکنندگان قسم خورده و اهمیت این امر را برای آنها روشن ساخته است:

«فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا» (پس سوگند به تدبیرکنندگان) (النازعات، آیه ۵)

ضرورت تدبیر، ضرورت مدیریت را آشکار می‌سازد که در یک اهتمام جمعی، آن کس که زمام امور را با تام‌الاختیاری به دست می‌گیرد، چه نیکوست که از کیفیت اندیشه و تفکر برخوردار باشد و برای بهبود حرکت جمعی بتواند تدبیر و اندیشه را در جامعه‌ای که حرکت در راه پیاده کردن دستورات قرآنی دارد، به کار برد تا بنای نظام خود را بر اسلام استوار سازد و بدین وسیله در انتخاب و انتصاب مدیران از هیچ تلاشی فروگذار نکند تا در عمل پیروز شود.

اعمال مدیریت در سازمانهای اسلامی می‌تواند از خاصیت اجتماع شمول در هر جامعه‌ای برخوردار باشد، بدین گونه که مدیران، الگویی نسبی از یک مطلق باشند تا با ارشاد به صحت،

علاوه بر ایجاد، تولید و خدمت، در تربیت جامعه نیز عملاً سهیم شوند، ولی چگونه این نیت مقدس می‌تواند جامه عمل پوشد؟ مصداق واقعی در این باره می‌تواند عملکرد مدیران الهی یعنی پیامبران باشد که اساس مدیریت را از سرچشمه فیاض خالق آموختند و آن را در میان مخلوق به کار بردند و برای هدایت مردم به اساس و مبانی که مبشر آن بودند، کتب آسمانی بجا نهادند، و برای توجیه و تعبیر آن در غیاب خود، رهبرانی پروراندند و این در روش پیغمبر اسلام (ص) کاملاً مشهود است.

ملاحظه می‌شود که مدیریت اسلامی یعنی مدیریت الهی، آنچه که خدا می‌خواهد و آنچه که منافع مخلوق را به بار می‌آورد و در آن نقصان جایی و خودکامگی مکانی ندارد. حکومت، آمریت «دانش» است، دانشی که صدق و صداقت، رفق و رفاقت، صلح و صفا و ثمره مطلوب را متفقاً در بردارد.

آیا اگر اساس مدیریت را بر ویژگیهای برشمرده بنا نهیم، نمی‌توانیم در هر جایگاهی، کسی را که شایسته است قرار دهیم، تا اجرای امور دچار نقص و حرکت دچار لغزش نشود؟

بلی، به این دلیل است که تعهدی که با تلفیق علم و عمل حاصل شود، در اسلام جایگاهی خاص دارد، زیرا فرد متعهد به اسلام، در قبول مسئولیت آگاه است و شایسته که در خود تخصص را نیز جای می‌دهد و به صرف عامل بودن به واجبات که در ذمه هر مسلمانی است، در مسئولیت‌پذیری فردی، شامل مصداق مذکور نمی‌شود، چرا که بار امانت، آن کس می‌تواند به دوش بکشد که راه امانتداری را آنچنان که به امانت صدمه‌ای نزنند بدانند. بدین سبب است که اهلیت در مدیریت، قدرت اجرا و توان کارشناسی را با ایمان و اعتقاد راسخ با هم دارد و از این طریق، با توکل بر خدا توفیق حاصل می‌شود.

مدیر اسلامی خداجو، خدا ترس و عبدالله است و عبد خدا بودن است که او را در عمل و حرکت یاری می‌دهد. جلوه‌های امکانات او را به خود مشغول نمی‌کند. چه او ساده زیستن را

برای عملکرد صالح می‌خواهد تا از این راه، رضایت خدایش را جلب کند. تظاهر پیشه نمی‌کند، چرا که تجلیگاه حق را نور ایمان او عیان می‌کند. بدین جهت است که قلمرو مدیریتش، جهاد نام و مفهوم دارد؛ جهادی که به زیور عدالت در مفهوم عام آراسته شده است.

در راستای اهمیت و ارزش مدیریت اسلامی توفیق حاصل شد که در کتاب حاضر بیانگر بایدها باشیم. بدین منظور:

در بحث اول، انسان را از دیدگاه قرآن توجیه کردیم تا مدیر اسلامی را در مفهوم قرآنی انسان نمایان سازیم و سپس بحثی را برای سازمان اسلامی که جایگاه مدیریت الهی است اختصاص دادیم تا بتوانیم در بحث سوم، مدیریت را برای آن سازمان ترسیم کنیم.

در بحث چهارم، الگوی ملموس از مدیریت در اسلام را به فرمان امام علی (ع) به مالک اشتر اختصاص دادیم تا شاهد مثالی گویا و مددکار توجیهی برای خوانندگان باشد.

نظر به اینکه مکتب اسلام انسان‌ساز است و در این ساخت به عوامل کل ابعاد وجود توجه دارد، لذا بحث آخر به روابط انسانی اختصاص یافت تا ضمن نمودار ساختن مفهوم عام آن، دیدگاه اسلامی را برای مدیریت نشان دهیم.

کتاب با نتیجه‌گیری از مباحث با پیشنهادهایی برای بهبود مدیریت پایان می‌یابد. مدیریت اسلامی این نیست که ما برداشت کرده‌ایم، بلکه این مجمل‌نمایی است که از ذات و سرچشمه دستورات دین مبین اسلام نشأت گرفته است. یقین داریم که دریافت نظرات سازنده اهل علم، رهنمودی برای تکمیل مندرجات در چاپهای بعدی خواهد بود.

مقدمه

نظر به اینکه لازمه پیشرفت هر امری با هدایت و ایجاد هماهنگی بین عوامل اجرایی آن در ارتباط است، بنابراین در کار گروهی که مسئولیت اجرایی مشترک را لازم دارد، مدیریت، جایگاهی خاص پیدا می‌کند.

امروزه جوامع بشری به گونه‌های مختلف از مدیریت بهره می‌گیرند. روال تأثیر از علم مدیریت در جوامع، مرتبط با وضع و فلسفه اجتماعی هر جامعه است.

توجه به عملکردهای مدیریت جاری روشن می‌سازد که جوامع سعی در ایجاد هماهنگی در سازمانهای خود دارند و در این راستا از دستاوردهای مختلف مدیریت بهره می‌جویند. هر اجتماعی عملکرد مدیریتی خود را بر اعمال مدیریت در جوامع دیگر ارجح می‌داند، به طوری که گهگاه درگیری تفکرات گوناگون، تفهیم مفهوم واقعی مدیریت را دچار نوسانات می‌سازد؛ لذا لزوم مشخص کردن مفهوم واقعی مدیریت و عوامل ارکانی و توجیه مفهوم آن احساس می‌شود.

با عنایت به اینکه مدیریت در هر جامعه‌ای از مصب فلسفه اجتماعی مربوط آبیاری می‌شود، لذا در تعیین ابعاد مدیریت در جامعه اسلامی باید متکی بر قائمه ایدئولوژی اسلامی باشیم؛ بدین معنی که روشن کنیم:

- نیروی انسانی شاغل در سازمانهای اجتماعی از نظر مکتب از چه ابعاد انسانی باید برخوردار باشند؟

- ساخت سازمانی مدیریت و نیروی انسانی چه ویژگیهایی را باید دارا باشد؟

- سیاستها و سلسله مراتب در سازمانها، روی چه ملاکهایی باید استوار شوند؟

توجه بر نکات مذکور، یادآور تجدید بنای مدیریت سازمانها و مؤسسات اجتماع توحیدی مبتنی بر نقطه نظرات اسلام است، به طوری که مدیر مسئول در یک سازمان اسلامی:

- از مدیریت در مفهوم عام، توجیه منطقی داشته باشد،

- شکل مدیریت جامعه اسلامی را بشناسد،

- از جریان حرکت مدیریت در جامعه خود آگاه باشد،

- وظایف مدیران اسلامی را تفهیم کند و با تکیه بر فلسفه اسلامی، مدیریت را توجیه کند.

بدین طریق، ایده خود محوری در مدیر، جای خود را به خدامحوری می دهد، مناسبات سازمانی براساس معرفت خدا، یعنی معرفتی استوار بر اساس توحید شکل می گیرد؛ و مدیر در هر حال ارتباط با الله را در عمل تصویر می کند. آری اگر مدیر به این شناخت مجهز شود، الگوی سایر اعضا قرار می گیرد و سازمان هر چند از کثیر انسانها با درجات سازمانی و ویژگی مختلف انسانی تشکیل می شود، اعمال مدیریت اسلامی آن را به صورت واحد تجلی می دهد، چرا که در این صورت رسیدن به وحدت، هدف قرار می گیرد؛ هر چند که سازمانها در نوع خود، وحدت هدف هم دارند.

در کتاب حاضر با توجه به نقطه نظرات ذکر شده برای نمایاندن سازمان و مدیریت در اسلام، سعی شده است در تدوین مطالب، ذهنیات شخصی را کنار نهیم و با مطالعه و تدقیق، برای حصول شناخت حرکت کنیم.

امید می رود این مجلد بتواند با گسترش مدیریت اسلامی در پیشبرد اهداف سازمانهای

اسلامی قدمی خیر باشد. ان شاء...

منابع و مأخذ

- ۱- الهی قمشه‌ای، مهدی، قرآن مجید، انتشارات محمدحسن علمی
- ۲- حرّ عاملی، شیخ محمدحسین، حدیث قدسی، انتشارات دهقان، ۱۳۶۶
- ۳- حرّانی، ابن محمدالحسن، تحف العقول، ترجمه علی اکبر غفاری، انتشارات کتابفروشی اسلامی، ۱۴۰۰ ه. ق.
- ۴- صدر، سید محمدباقر، انسان مسؤول و تاریخ ساز از دیدگاه قرآن، انتشارات بنیاد قرآن، ۱۳۶۷
- ۵- نواب تهرانی، میرزا محمدابراهیم، ترجمه فرمان (عهدنامه مالک اشتر)، تحقیق ناصر هاشم زاده، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۶
- ۶- رادمنش، عزت الله، «قرآن، جامعه شناسی، اتویا»، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۱
- ۷- عسکریان، مصطفی، سازمان و مدیریت آموزش و پرورش، انتشارات امیرکبیر، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۲
- ۸- عسکریان، مصطفی، مدیریت نیروی انسانی، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم، چاپ دوم، ۱۳۷۸
- ۹- عسکریان، مصطفی، روابط انسانی و رفتار سازمانی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۸

در عصر حاضر ، ضرورت مدیریت بر جوامع روشن شده و اعمال صحیح آن ، لازماً پیشرفت امور انسانی تلقی می شود .

هر جامعه ای این امر مهم را با فلسفه اجتماعی خود آبیاری می کند. در جامعه اسلامی نیز باید مدیریت، به قائمه ایدئولوژی اسلامی متکی باشد . تا بدین طریق، طبق اصول مکتب، مناسبات، رهبری، فرماندهی، هماهنگی، ارزشیابی و ... بر اساس شناخت الله، یعنی شناختی استوار بر اساس تومید شکل گیرد .

اعمال مدیریت در اسلام در سازمانهای اجتماعی موجب می شود تا هر کس خود را متعلق به سازمان و مالک سازمان بداند و بدین گونه، جمع ناشی از فرد « اتماد و اتفاق » را به وجود آورد .

در کتاب حاضر، تمت عنوان « مدیریت در اسلام » توفیق حاصل شد تا بیانگر بایدهایی از مدیریت در اسلام باشیم .

نخست انسان را از دیدگاه اسلام توجیه کردیم، سپس مدیر و مدیریت در اسلام را ترسیم نمودیم و به عنوان القوی از مدیریت در اسلام، فرمان علی «ع» را به مالک اشتر تملیل کردیم . سپس روابط انسانی را در اسلام بیان کردیم و با نتیجه گیری و پیشنهاد ، بمت را به آخر رساندیم.

امید داریم در مد توان خود از دریای بیکران مکتب اسلامی برای مدیران پوینده راه مقبره ای از مدیریت در اسلام هدیه کرده باشیم .